
УДК 811.161.2'06'373(049.32)

Тетяна Космеда

Університет імені Адама Міцкевича в Познані (Польща)

НОВИЙ ПОГЛЯД НА РОЗВІЙ ПЕРИФРАСТИЧНОГО ФОНДУ УКРАЇНЦІВ

Рец. на моногр.: **Степаненко М.І. Політичне
сьогодення української мови: актуальний
перифрастикон.** Харків, 2017. 616 с.

Праця відомого українського мовознавця Миколи Степаненка репрезентує гібридний жанр монографії й лексикографічного видання, оскільки композиційно складається з розділів, у яких автор подає теоретичний опис проблеми крізь теорію соціолінгвістики й неології, здійснює аналіз нових тенденцій розвитку української мови, характеризує механізми творення нових словосполучень, переважно перифрастичного типу та значень, актуалізує низку семантичних моделей, а також розділу, де запропоновано власне семантичні типи лексикографічного опису. У цьому вбачаємо оригінальність й новизну наукового видання.

Робота має дещо нетрадиційну структуру, оскільки в ній немає Вступу, але міститься Вступний розділ «Українська мова й сучасні суспільно-політичні трансформації» (с. 3 — 62), зміст якого коротко подано крізь призму трьох яскравих епіграфів наших сучасників — Сергія Борщевського («А ... горезвісний закон О. Ківалова — А. Колісніченка діє в Україні так само непохитно, як і закон усесвітнього тяжіння»), Василя Лизанчука («Щоби “непобіджена злими ворогами Україна” розвивалася, утверджувалася українською за духом, потрібно, як радив Іван Франко, “газдою, не слугою перед світом стати”») та поета Володимира Сосюри («Я не люблю холод-

© Т.А. КОСМЕДА, 2018

нокровних, / До спин слизьких їх я не звик. / І не люблю людей двомовних — / В людині ж бо — один язик!»), які вводять читача в проблематику праці, відразу показують їй суто наукову, й іронічну, і поетичну тональність монографічного тексту, його широку інтертекстуальність.

У цьому розділі автор наголошує, що розпочинає «аналіз із соціолінгвістичної інтерпретації Помаранчевої революції, Революції Гідності, причини, особливості перебігу, наслідки яких ще довго з'ясовуватимуть історики. Велика робота чекає не лише цих учених, а й філологів, оскільки мовна ситуація, мовна політика в нашій державі після 2004 р. по суті змінювалися. Помітних зрушень зазнала сама українська мова, зокрема її лексико-семантичний лад: з'явилися нові слова, поповнилася термінологічна система, оновилася перифрастична база» (с. 4). Як бачимо, дослідник ставить мету й одночасно вказує на дослідницьку перспективу, щоб привернути увагу українських учених до актуалізованої проблеми. Крім того, із перших сторінок праці простежуємо вияв послідовного лінгвопатріотизму вченого, який демонструється через одночасне утвердження такого самого послідовного інтернаціоналізму, що також дуже важливо декларувати в сучасних умовах, коли на адресу українських патріотів, зокрема й мовознавців, «сипляться» безпідставні докори щодо лінгвонаціоналізму. Слова Миколи Степаненка здатні спростувати подібні закиди, пор.: «Стосовно динаміки мовної ситуації в країні після революцій 2004 — 2014 рр., то вона очевидна: **українська мова досить відчутно заявила про себе як про природний і основний засіб комунікації титульної нації, а також представників інших етносів.** Сьогодні модно бути українцем і спілкуватися по-українськи, що демонструє зростання національно-мовної свідомості людей. Примітно, що це стосується передусім молоді, яка почала ідентифікувати себе як українців саме за мовною ознакою: «Я українець, розумію англійську, знаю російську, думаю українською. Я за ЄДИНУ державну МОВУ!» (жирний шрифт авторський. — Т. К.) (с. 4). У роботі вдало використано стилістичний прийом капіталізації. Без сумніву, дослідження присвячене актуальній проблемі українського мовознавства, і в цьому велика цінність праці. Важливо й те, що авторські постулати не є голослівними, оскільки все зазначене вище послідовно обґрунтовано майстерним аналізом фактичного матеріалу й переконливими статистичними даними, зокрема про те, що «за даними останнього перепису (2001 р.), 85 % населення країни назвали рідною мову своєї національності, до того ж 87,7 % відзначили вільне володіння державною мовою, 85,2 % українців (31,4 млн) визнали рідною українську мову» (с. 4). Важливо, що автор книги подає думки стосовно перспекції мовної політики в Україні, пор.: «Основними напрямками мовної політики мають стати, по-перше, утворення найближчим часом у складі Секретаріату Кабінету Міністрів України Департаменту забезпечення розвитку й функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, по-друге, ухвалення Закону про забезпечення мовних потреб національних меншин в

країні, по-третє, прийняття Закону про єдину державну мову в Україні. Ця програма дій зняла б ту соціально-політичну напругу, яку несе «з подвійним дном» (Микола Цимбалюк), «підступний, брехливий» (Іван Ющук), «ідіотичний» (Левко Лук'яненко), «алогічний, абсурдний» (Павло Мовчан), «сепаратиський» (Юрій Костенко), «юридично не збалансований» (Валерій Чалий), «антиконституційний за своїм змістом», «горезвісний» (Сергій Борщевський), «скандальний» (Андрій Кокотюха), «типово антиукраїнський» (Дмитро Павличко), «неконституційний», «зловісний» (Георгій Філіпчук), «кривавий, відверто антиукраїнський» (Леонід Ковальчук), «одіозний» (Галина Чорна), «протиукраїнський» (Олександр Пономарів), «шахрайський» (Лариса Масенко), «такий, що розколює суспільство та ставить під загрозу державний статус і розвиток української мови», «юридично нікчемний» (Тарас Марусик) закон «Про засади державної мовної політики», чинний із 10 серпня 2012 року» (с. 4 — 5). Як бачимо, Микола Степаненко демонструє українську поліглосью в питанні, що стосується соціолінгвістичної проблематики. Він викладає не лише особисті думки, але й показує, що його оцінки підтримують сучасні українські політики й мовознавці, демонструючи відповідну лінгвокреативність, розвиваючи стилістику української мови та її національний перифрастичний фонд. Дослідник репрезентує об'ємний семантико-прагматичний обсяг лексеми *Майдан* та інших неологізмів, оказіоналізмів чи потенційних слів і виразів, що яскраво переконують у високій лінгвокреативній спроможності сучасних українців. Особливо важливо те, що в монографії описано «живе» повсякденне мовлення сучасної України. Розділ завершується необхідним авторським узагальненням та Списком використаної літератури (33 найменування).

У другому розділі «*Суспільно-політичні описові найменування сьогодення: лексикографічний вимір*» (с. 63 — 604), що також показово містить 3 вдалих епіграфи: Олесь Воли («*Праця — ось найправильніша політика*»), Катерини Мотрич («*Українець — син вітру, степу й неба. Код його душі — свобода. Він може довго терпіти, але зірветься і вигребе мітлою свого мучителя*») та Тараса Шевченка («*Не завидуй же нікому, / Дивись кругом себе, / Нема раю на всій землі, / Та нема й на небі*»), Микола Степаненко подає зібрану ним та лексикографічно оброблену актуальну систему перифраз, яку розподілено на два семантичні типи — «Людина» (с. 65 — 443) та «Суспільний розвиток» (с. 444 — 604). Усі перифрази безпосередньо пов'язані з двома ключовими історико-політичними подіями, що змінили Україну, — Помаранчевою революцією та Революцією Гідності. У цьому фрагменті праці вбачаємо скрупульозність, пунктуальність і точність дослідника, оскільки кожен перифраз супроводжує контекст і точна вказівка на джерело його функціонування. Деякі гнізда вторинних номінувань об'єднані конкретною ситуацією (напр.: Система правління Віктора Ющенка (с. 552); Система правління Віктора Януковича (с. 553 — 558) та ін.), що формує відповідний дискурс. Такий опис надзвичайно важливий, позаяк уже в недалекому майбутньому сучасний

дискурс не буде зрозумілий ані носіям української мови, ані тим, хто вивчає її як іноземну. Щоб політичний дискурс був зрозумілий, потрібно надати йому відповідні історико-політичні коментарі. Цю важливу місію виконав Микола Степаненко. Передусім у цьому вбачаємо велику заслугу автора праці та її практичну значущість для наступних поколінь дослідників. Пропонований матеріал буде корисним і для творців інших навчальних, академічних та лексикографічних видань, зокрема для тих, хто укладає політико-історичні енциклопедії чи словники термінів, тому що термінологія сьогодні активно трансформується, з'являється низка однослівних термінів та терміносполук на основі актуалізації явища інтертекстуальності, моделюються образні терміни, терміни-метафори тощо, фіксувати й описувати які необхідно, оскільки треба буде простежити їхню «долю» в лексиконі українців.

У монографії міститься структурний компонент, що має назву *Замість висновків* і образну підназву *«Нове життя нового прагне слова...»* (с. 599 — 604), що також завершується Списком використаної літератури (7 найменувань). У цьому структурному компоненті монографії автор традиційно для цієї праці пропонує 3 епіграфи, що будять думку читача. Такий авторський прийом, можливо, варто вважати інтимним зверненням до читачів, пор.: *«В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля...»* (Тарас Шевченко), *«Справді: нечиста річ політика. Треба бути дуже сильними і загартованими, щоб вийти з неї хоч порядним чоловіком»* (Володимир Винниченко), *«Історична доба — це не аркуш, на якому записано дати і події, а великий том, на кожній сторінці якого — людська доля, особисті думки й емоції»* (Галина Токмань).

Завершує книгу Алфавітний покажчик реєстрових компонентів (с. 605 — 613), що дуже важливо для практичного користування працею.

Звернемо увагу й на вишукану мову тексту монографічного видання, що вказує на характерні риси ідіостилю Миколи Степаненка: його наукове мовлення послідовно й безкомпромісно відповідає всім нормам сучасної української мови, але разом з тим воно надзвичайно соковите, метафоричне, образне, із актуалізацією потрібних для формування оригінальної думки прагматичних смислів, таке, що репрезентує авторську орнаменталіку, лінгвокреативність, його світовідчуття, світорозуміння та світосприйняття, тобто Микола Степаненко демонструє ознаки нового наукового дискурсу, що почав формуватися наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття, коли руйнуються колишні його канони (строгість викладу, відсутність образності, емоційності, експресії, особливої орнаменталіки та ін.), про що пишуть сучасні науковці, наголошуючи на нейтралізації меж між функційними стилями, зокрема зазначене схарактеризував і Пилип Селегій у своїй фундаментальній монографії про науковий стиль української мови.

Утім, як видається, Микола Степаненко по-своєму оригінально показав вияв нової мовної свідомості української нації, особливості розширення й переформатування їхньої когнітивної картини світу, що, зрозуміло, безпосередньо віддзеркалюється в мовній картині світу.

Кожне фундаментальне видання викликає питання, спонукає до висловлення побажань. Можливо, у цій монографії треба було б схарактеризувати інші лексикографічні сучасні видання, у яких також зафіксовано нові слова, словосполучення і значення, надати їм оцінку, визначити, у чому новизна саме цієї праці. Корисно, напевно, було б проаналізувати актуальні монографічні праці сучасних українських мовознавців, що стичні до досліджуваної проблеми, як і праці класиків української лінгвістики, які вивчали питання соціолінгвістики та тенденції розвитку української мови й на цьому тлі виокремити специфіку й сучасного українського мовознавства, і тенденції розвитку сучасної української мови. Можливо, вартувало розбити це видання на два: теоретичну монографію та словник актуальних перифраз, подавши теорію їхнього моделювання в сучасну добу. Однак зазначене вище лише окреслює перспективу рецензованого дослідження.

Наголосимо, що праця буде корисна широкому колу читачів: рекомендована всім носіям української мови як рідної та як іноземної, студентам гуманітарних спеціальностей, викладачам, академічним працівникам і всім тим, хто цікавиться українською лінгвокультурою.

Рецензію отримано 22.02.2018

Tetiana Kosmeda

Adam Mickiewicz University in Poznań (Poland)

A NEW VIEW ON THE DEVELOPMENT
OF THE PERIPHRASTIC FUND OF THE UKRAINIANS

Stepanenko Mykola. Politychne sohodennia Ukrainskoi movy.
The Political Present of The Ukrainian Language. Kharkiv, 2017. 616 p.

The review stresses the fact that the monograph prepared by Mykola Stepanenko has characterized the most important lexical and semantic changes in the modern Ukrainian language caused by extralinguistic factors: the Orange Revolution and the Revolution of Dignity. In particular, the new semantic content of the word *Maidan* ('square') has been ascertained, and neologisms, periphrases, and periphrastic sequences objectifying social and political transformations in Ukraine of the 2004 — 2016 period have been analyzed and systemically presented.

Keywords: *periphrasticon, periphrase, semantic type "human", semantic type "social development", political present, Orange Revolution, Revolution of Dignity.*